

П. П. ГАЙ-НИЖНИК

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ГЕРБА ТА ПЕЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Із приходом 29 квітня 1918 р. до влади П. Скоропадського перед керівництвом новоутвореної Української Держави, серед багатьох інших, постало й питання вироблення державної символіки Гетьманату. Нині відомо, що проекти великої Державної Печатки та Державного Герба Української Держави 1918 р. виконав визначний вітчизняний митець Юрій-Георгій Нарбут. Проте в історіографії практично не відомо про задуми посадових осіб щодо державної символіки Гетьманату та перебіг подій, які передували вибору Г. Нарбута як особи, на яку покладалося її вироблення.

Цю лакуну спробуємо частково заповнити даною публікацією. В її основі - два документи за 1918 р., які авторів цих рядків вдалося виявити у Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України. Один з них - затверджена гетьманом П. Скоропадським *Постанова Ради Міністрів Української Держави про грошову нагороду Г. Нарбутові за створення державних Герба й Печатки гетьманської України*. Інший документ (частково пошкоджений вогнем, через що не має назви), є, очевидно, доповідною запискою Миколи Могилянського, товариша Державного секретаря Української Держави, *до Державного секретаря Сергія Завадського*, з метою підготовки питання для розгляду Радою Міністрів.

Незважаючи на те, що частина записки знищена вогнем, її зміст доволі зрозумілий. Виходячи з тексту, який зберігся, можна зробити висновок, що документ підсумовував виконання М. Могилянським доручення щодо з'ясування мистецької та геральдичної відповідності малого і великого Гербів та великої Державної Печатки Української Народної Республіки, а також можливостей їх прийняття як офіційної символіки Української Держави. У разі отримання незадовільних висновків на М. Могилянського покладался пошук митця для виготовлення окремих проектів державних Герба й Печатки Гетьманату. Із записки зрозуміло, що УНРівські державні знаки М. Могилянський та голова Архівно-бібліотечного відділу Міністерства освіти та мистецтва В. Л. Модзалевський, з яким він проводив консультації, для гетьманської України не рекомендувалися, причому з огляду на їх мистецьку недосконалість, а не через якісь політичні мотиви. Важливим було й прагнення виробити такі державні Печатку й Герб, що, як зазначено в документі, свідчили б про наступність для Гетьманату не лише історичної традиції державотворення Київської Русі та Козаччини, а й Української Народної Республіки.

Доповідна свідчить: ще до отримання офіційної пропозиції створити проекти символіки нового державного утворення, Георгій Нарбут вже виконав відому сьогодні кожному історикові Державну Печатку України, проект якої було затверджено Радою Академії мистецтв. Крім того, у записці йдеться й про існування на той час проекту центрального малюнка великого Герба Української Держави, навколо центральної частини якого мали бути розміщені ще й Герби етнічних українських земель. Судячи із завершальної частини доповідної записки, проекти великої Державної Печатки і великого Герба Української Держави, виготовлені Г. Нарбутом, М. Могилянський пропонував на розгляд і затвердження Ради Міністрів та гетьмана.

Перед тим, як навести документ (точніше, ті його частини, які збереглися), слід нагадати деяку інформацію, яка безпосередньо стосується доповідної і порушеного в ній питання.

Свого часу перед Центральною Радою постало питання щодо прийняття державної символіки Української Народної Республіки. Для його вирішення було створено спеціальну Комісію, яку очолив голова Ради професор М. С. Грушевський. Комісія схвально поставилася до проектів Гербів і Печатки, вироблених Василем Григоровичем Кричевським, одним із співорганізаторів Академії мистецтв у Києві, а в 1917 р. її ректора (22 березня 1918 р., за пропозицією цієї Комісії, Центральна Рада затвердила проекти малого й великого Гербів В. Кричевського як Державних Гербів Української Народної Республіки). Тоді ж Центральна Рада затвердила і спроектовану ним велику Державну Печатку УНР.

Після цього міністр народної освіти УНР доручив професорові В. Модзалевському підготувати історичну довідку про новоприйнятий Герб УНР, що й було зроблено 10 квітня 1918 р.

Згадуваний текст документа, що подається нижче, публікується мовою оригіналу.

**[Доповідна записка М. Могилянського Державному Секретареві,
сенаторові С. Завадському з приводу
вироблення Державних Герба та Печатки Української Держави]**

[По] поручению г. Дер[жавного Секретаря]
[Доклад о Держав]ных печатях, гер[бах Украинской Державы]

[Далі частину тексту доповідної пошкоджено вогнем, у ньому, скоріше за все, йшлося про Герби й Печатку УНР, вироблені В. Кричевським і затверджені Центральною Радою, та про доручення В. Модзалевському підготувати історичну довідку про нього. - П. Г.-Н.]

[...] По поручению г. Министра Народного Просвещения [представ]лена была историческая справка о Гербе Украинской [Народной Республики В. Л.] Модзалевским от 10-го апреля 1918 года.

С тех [пор В.] Л. Модзалевский, с которым я неоднократно виделся и беседовал по вопросу о Гербе и Печатках, занялся обстоятельной критикой печатей, установленных Правительством "Украинской Народной Республики", выработанных художником-архитектором Кричевским и написал по этому вопросу обстоятельную статью, которую я вскоре буду иметь честь представить в отдельных оттисках на благозрение г.г. Министров. С выводами этой статьи я совершенно согласен. Вкратце они сводятся к тому, что выработанные Кричевским, одобренные и принятые Ц. Радой и Правительством Народной Республики печати не могут быть приняты сейчас по двум основаниям:

1. Они неудовлетворительны в эстетическом отношении. Особенно беспокойна для глаза большая Печать.
2. Они идут в разрез со всеми герольдическими традициями.

Эти обстоятельства диктуют необходимость выработать новые образцы для Государственного Герба и Печати. Основной вопрос, при этом возникающий: какие эмблемы должны быть при этом использованы. Таких эмблем имеется две. Одна - более древняя - это так называемый Герб великого князя Владимира, встречающийся на монетах и представляющий огромный интерес с точки зрения историко-культурной. Это - особая тамга, знак собственности, представляющий стилизацию [...]

[Подальший текст пошкоджено вогнем. Очевидно, там містилося роз'яснення сутності тризуба в історичному розумінні його В. Модзалевським, яке він раніше виклав М. Могилянському. Іншою, на нашу думку, емблемою Государственного Герба і Печаток, - менш давньою, - пропонувалася фігура козака з пищалем на плечі, яка була присутня на печатках Війська Запорозького Низового і Козацької Гетьманщини і яку згодом було, дійсно, включено до Государственной Печатки Української Держави 1918 р. За знищенням уривком тексту йде продовження - щодо значення цих двох емблем для України. - П. Г.-Н.]

[...] Первая - герб кн. Владимира [обращает] новую Украинскую Державу в связь с древним периодом Киевской Государственности, не нарушив и преемственности с Украинской Народной Республикой, которая этот знак приняла, вторая - в связь с исторической эпохой, когда Украина была, как в лице своих правителей, так и по культуре своего народа, - европейской державой.

Что касается до практического вопроса - как осуществить скорейшее создание для надобностей Украинской Державы Герба и Печатей, то здесь с самого начала была сделана ошибка, состоявшая в поручении этого дела не специалисту. В настоящее время среди преподавателей Украинской Академии Художеств имеется такой специалист-график в лице Г. НАРБУТА, украинца по происхождению и занимавшего и в Петроградских художественных кругах заметное положение.

Г. НАРБУТОМ уже исполнена Печать, утвержденная Советом Академии и представляющая несомненные художественные достоинства. Г. Нарбутом изготовлен был тоже эскиз для малой Печати Украинской Державы, который я имею честь здесь представить, причем Г. Нарбут выразил мне свое принципиальное согласие взяться за окончательную обработку проекта печатей. Значительной работы потребует еще большая Печать, где вокруг центральной части нужно поместить еще гербы Земель, входящих в состав Украины, работа, которая будет исполнена при сотрудничестве В. Л. Модзалевского.

Розыскан тоже гравер-исполнитель, которому потребується не менше [(далі, певно, вказується час, необхідний для того, щоб виготовити. - П. Г.-Н.) пер]вую голову малой [Печати].

[Подальший текст пошкоджено вогнем, але з огляду на тему кінцівки доповідної, її обсягу і завершальних слів, вважаємо, що йшлося про терміни виготовлення... - П. Г.-Н.]
[Государственной Печати и] Государственного Герба.

[Подаю он]ое утверждение Совета Министров.

г. Киев

19-го июня 1918 г.

[підпис Миколи Могилянського]

На нашу думку, на виготовлення зразка малої Державної Печатки гравер просив термін не менш як два тижні. Таке припущення підтверджується й тим, що майже через місяць, 18 липня 1918 р., спроектовану Г. Нарбутом малу Державну Печатку було затверджено гетьманом Павлом Скоропадським як офіційну Печатку Української Держави. Вона являла собою зображення козака з пицалем на плечі на восьмикутному тлі, у верхній частині якого було розміщено володимирський тризуб. Навколо восьмикутника був рослинний орнамент, виконаний у стилі козацького бароко. Всю композицію було взято в коло, по внутрішніх боках якого містився вироблений неповторним нарбутівським шрифтом напис: "УКРАЇНСЬКА" (праворуч від емблеми) "ДЕРЖАВА" (ліворуч від емблеми).

Зразок Державного Герба Гетьманату було виконано на середину листопада 1918 року. Про це, у свою чергу, свідчить інший документ, згідно з яким за розроблення державних символів Української Держави Г. Нарбутові 20 листопада 1918 р. було ухвалено виплатити досить значну, як на той час, суму - дві тисячі карбованців.

Подаємо цю постанову повністю, зі збереженням її правопису:

Затверджую.

Павло Скоропадський.

20.11.[1]918

Посвідчив: Державний Секретар,

Сенатор Сергій Завадський.

УХВАЛЕНА РАДОЮ МІНІСТРІВ

ПОСТАНОВА

**про асігнування в розпорядження Державного Секретаря
2.000 карбованців для видачі Г. Нарбутові
за виготовлення проектів Державних Герба й Печаті Української Держави**

Асігнувати в розпорядження Державного Секретаря з коштів Державної Скарбниці дві тисячі (2.000) карбованців для видачі Професору Академії Мистецтв Георгію Івановичу НАРБУТОВІ за виготовлення проектів Державного Герба і Печаті Української Держави.

**За Голова Ради Міністрів [підпис нерозбірливий]
Державний Секретар [підпис, Завадський]**

Державний Герб, спроектований Г. Нарбутом, було затверджено 29 листопада 1918 р. спеціальною Комісією зі створення Герба України як Державний Герб Української Держави.

Такою є історія створення Герба й Печатки одного з українських державних утворень початку ХХ століття. Їхній автор уже в грудні 1918 р. став ректором Академії мистецтв України і продовжив свою самовіддану творчу працю в ім'я мистецтва, на благо Батьківщини. Гетьманат Павла Скоропадського, для якого було створено згадану державну символіку, 14 грудня 1918 р. припинив своє існування. Невдовзі, 23 травня 1920 року, знесилений від тифу, помер у Києві Г. І. Нарбут, великий український патріот, графік, митець. Виготовлені ним зразки українських державних паперових грошових знаків і облігацій, поштових марок і розмінної дзвінкої монети, герба Києва і української

абетки, Герба і Печатки Української Держави 1918 р., до сьогодні вражають своєю майстерністю, глибиною стилю, модерністю і неповторністю неосяжного таланту митця.

¹ У дужках тут і далі подається вірогідний зміст доповідної записки у місцях, де його було знищено вогнем

² У тексті помилково написано: Крачевским

³ ЦДАВО України, ф. 1064, оп. 1, спр. 15, арк. 16-17.

⁴ Там само, спр. 94, арк. 1.